

## PREDIKÁTY VKUSU A ICH SÉMANTIKA

MARIÁN ZOUHAR, Katedra logiky a metodológie vied FiF UK, Bratislava

ZOUHAR, M.: Predicates of Taste and Their Semantics  
FILOZOFIA 67, 2012, No 7, p. 518

The paper deals with the so-called predicates of taste. There seems to be the following conflict concerning such predicates: Let "...P..." be a sentence involving a predicate of taste, *P*. It may happen that one speaker, A, utters "...P..." and another one, B, utters "It is not the case that ...P..." without contradicting each other. On the other hand, it may also happen that if A utters "...P..." and B utters "It is not the case that ...P..." they do contradict each other. The purported conflict is solved within a theory called *minimal indexicalism*. It is claimed that the conflict disappears when we admit that, in the first scenario, A and B, though using the same words, express different propositions and that, in the second scenario, A and B adopt different criteria for evaluating the same proposition.

**Keywords:** Minimal indexicalism – Truth-conditions – Predicate of taste – Testing situation – Sentential radical

**1. Konflikt.** Problém, ktorým sa budem zaoberať, sa ukáže pomocou príkladu: Dva ja hovorcovia, A a B, vyjadria postoj k Faurého opere *Pénélope*,<sup>2</sup> pričom A použije vetu (1) a B vetu (2).<sup>3</sup>

- (1) *Pénélope* je nudná.<sup>4</sup>  
(2) *Pénélope* nie je nudná.

Obidve vety možno považovať za pravdivé vzhľadom na kontext ich použitia: (1) je vzhľadom na kontext použitia pravdivá, pretože A hodnotí *Pénélope* ako nudnú; (2) je vzhľadom na jej kontext pravdivá preto, lebo B hodnotí *Pénélope* ako nie nudnú operu. Nieкто by to mohol považovať za problém, keďže klasické logické princípy nedovoľujú,

<sup>2</sup> Tento príklad vyberám preto, lebo Faurého *Pénélope* momentálne spĺňa kritériá, ktoré považujem za kritériá nudnosti.

<sup>3</sup> Ako uvidíme, (1) a (2) nie sú vetami v pravom zmysle. V tomto štádiu však o nich hovorím ako o vetách, pretože ich tak klasifikujú používatelia jazyka, ale aj mnohí lingvisti či filozofi jazyka. Navyše sa tak zvýrazní isté napätie, ktoré chcem v tejto časti ukázať.

<sup>4</sup> Z gramatického hľadiska je výraz „nudný“ modifikátor, ktorý sa spája s podstatným menom. Ak sa vo vete podstatné meno explicitne nevyskytuje, bude zmlčané (to je klasická koncepcia, ku ktorej sa hlási napríklad T. Parsons; pozri [10]). Vetu (1) môžeme preto považovať za skrátené vyjadrenie vety „*Pénélope* je nudná opera“. Od tejto komplikácie budem v stati odhliadať.

aby vety, ktoré sú na pohľad vzájomnými negáciami, mali tú istú pravdivostnú hodnotu. Lenže tento problém v skutočnosti nevzniká, keďže netvrdím, že obidve *vety* majú byť pravdivé vzhľadom na ten istý stav vecí, ale tvrdím len to, že jedna veta je pravdivá vzhľadom na určitý stav vecí, v ktorom sú relevantné isté parametre kontextu použitia, kým druhá veta je pravdivá vzhľadom na iný stav vecí, v ktorom sú relevantné iné parametre kontextu použitia. To znamená, že vety, ktoré môžu *vyzerat'* ako vzájomné negácie, možno použiť tak, aby si neodporovali. Tomuto problému sa teda možno ľahko vyhnúť, ak vetou (1) povieme, že *Pénélope* je nudná vzhľadom na hudobný vkus A, a použitím (2) sa zase povie, že *Pénélope* nie je nudná vzhľadom na hudobný vkus B. Už teraz by mal byť zrejmý zárodok tézy, ku ktorej sa prepracujeme, totiž že (1) a (2) – v tej podobe, v akej sú tu vytlačené – nie sú vetami v pravom zmysle slova; vety z nich dostaneme až vtedy, keď sa vhodným spôsobom doplnia.

Príklad trochu zmodifikujeme: A vysloví (1), a tak pravdivo naznačí, že *Pénélope* hodnotí ako nudnú. B kontruje použitím (3):

(3) Nie, mylíš sa, *Pénélope* nie je nudná.

Ako máme túto reakciu chápať? B zrejme nechce svojím použitím (3) povedať, že A sa mylí v tom, že *Pénélope* považuje za nudnú operu vzhľadom na svoj hudobný vkus.<sup>5</sup> Na druhej strane B nechce povedať ani to, že A sa mylí, keď *Pénélope* považuje za nudnú vzhľadom na hudobný vkus B; veď A nechcel svojím použitím (1) povedať, že *Pénélope* je nudná vzhľadom na hudobný vkus B.<sup>6</sup> Komunikačný konflikt spočíva v tom, že tomu istému objektu, opere *Pénélope*, pripisujú nezlučiteľné hodnotenia; hodnotenie, ktoré opere pripisuje A, treba chápať tak, že je v rozpore s hodnotením, ktoré jej pripisuje B. Inými slovami, konflikt nespočíva v tom, že by ten istý hovorca zaujímal k opere protirečivé postoje, ale v tom, že hodnotenia jedného a druhého hovorcu si odporujú.

V tomto príklade (použitia viet (1) a (3)) sa črtá jasný konflikt so záverom, ktorý som formuloval v súvislosti s pôvodným príkladom (použitia viet (1) a (2)). Videli sme, že keď jeden hovorca vysloví (1) a druhý (2), nevyjadria obsahy, ktoré by si odporovali. V modifikovanom príklade B použitím slov „*Pénélope* nie je nudná“ (ktoré fakticky tvoria vetu (2)), vyjadrí obsah, ktorý by mal odporovať obsahu vyjadrenému vetou (1) (v danom použití). Zo sémantického hľadiska by teda veta obsahujúca výraz „nudný“ mala umožniť, aby hovorca jej použitím vyjadril informáciu, s ktorou iný hovorca nevyjadří nesúhlas, keď použije jej negáciu, ale mala by umožniť aj to, aby sa informácia, ktorú vyjadří jeden hovorca jej použitím, mohla stať predmetom nesúhlasu iného hovorcu. Tento konflikt sa netýka len výrazu „nudný“, ale akéhokoľvek predikátu toho istého druhu – budem ich nazývať *predikáty vkusu*.<sup>7</sup>

<sup>5</sup> Pravda, nemožno vylúčiť ani túto situáciu. B môže mať k dispozícii evidenciu o tom, že *Pénélope* nie je pre A nudná. (3) preto použije tak, aby poprel postoj, ktorý A v danej situácii explicitne vyjadril. O situáciu tohto druhu mi však nepôjde.

<sup>6</sup> Prirodzene, ani túto situáciu nemožno vylúčiť, no predmetom nasledujúcej úvahy nebude.

<sup>7</sup> Nebudem rozoberať jednotlivé teórie, ale odkážem aspoň na jednu z nich: H. Cappelen a J. Hawthorne formulovali pozíciu, ktorá je v radikálnom zmysle antirelativistická, hoci predikáty vkusu si priam

**2. Predikáty vkusu.** Predikáty vkusu sú vo všeobecnosti adjektíva, ktorými možno vyjadriť (hodnotiaci) postoj aktéra k predmetom, udalostiam, činom atď.:<sup>8</sup> O jedle možno povedať, že je *chutné*, *voňavé* či *sladké*; o divadelnom predstavení možno zase vyhlásiť, že je *zábavné*, *nudné* či *vtipné*; hudbu možno hodnotiť ako *upokojujúcu*, *príjemnú* či *iritujúcu*. Tieto a mnohé ďalšie výrazy slúžia na to, aby hovorca vyhodnotil, či predmet, udalosť alebo čin – presnejšie, určitá kvalitatívna stránka predmetu, udalosti alebo činu – je v súlade s jeho vkusom, alebo či mu odporuje.

Kľúčové otázky state znejú takto: Aký je sémantický obsah výrokov obsahujúcich predikáty vkusu? Akým obsahom predikáty vkusu prispievajú do sémantického obsahu výrokov, v ktorých sa vyskytujú? Ako možno vyhodnotiť pravdivostnú hodnotu výroku s predikátom vkusu (vzhľadom na kontext použitia)? Odpovede na tieto otázky by zároveň mali vysvetliť aj konflikt z úvodnej časti.

Zbežný pohľad hovorí, že predikáty vkusu musia patriť medzi kontextovo citlivé výrazy. Sémantický obsah kontextovo citlivého výrazu sa mení v závislosti od kontextu použitia; to znamená, že ak *v* je kontextovo citlivý výraz, zložený výraz „...*v*...“, ktorý obsahuje *v* ako svoju časť, bude v rôznych použitiach vyjadrovať rôzne sémantické obsahy (v prípade, že „...*v*...“ je výrok, bude vyjadrovať rôzne propozície), ak v týchto kontextoch *v* bude mať rôzne sémantické obsahy. Paradigmatickým príkladom sú indexické výrazy, medzi ktoré sa zaraďujú osobné či ukazovacie zámená, niektoré príslovkové určenia času, resp. miesta, prípadne zložené výrazy obsahujúce takéto slová. Výraz „ja“ je kontextovo citlivý, pretože ak rôzni hovorcovia použijú vo svojich výpovediach vetu

(4) Ja som hladný,

vyjadria rôzne propozície, ktoré sa líšia v dôsledku toho, že výraz „ja“ v týchto rôznych použitiach referuje na rôzne osoby: Ak (4) vysloví hovorca A, vyjadrí propozíciu, že *A je hladný*;<sup>9</sup> ak ju vysloví B, vyjadří propozíciu, že *B je hladný*.

Predikáty vkusu by však nemali byť kontextovo citlivé v tomto zmysle. Nejde totiž o indexické výrazy. Keby išlo o indexické výrazy, komunikačný konflikt z prvej časti, kde A použil vetu (1) a B vetu (3), by nevznikol, pretože ani hovorca, ktorý vysloví vetu (4), nie je v konflikte s iným hovorcom, ktorý vysloví vetu

(5) Ja nie som hladný.

Vety (1) a (2) sa síce dajú použiť tak, aby konflikt nevznikol, no dajú sa použiť aj tak, aby sa komunikačný konflikt naplno prejavil, ako to bolo v prípade viet (1) a (3). Predikáty vkusu preto nie sú indexické výrazy.

---

vynucujú relativistické riešenie (pozri [2]). Určitú verziu akéhosi umierneného relativizmu ponúknem aj v tejto stati.

<sup>8</sup> Predikáty vkusu majú vo všeobecnosti subjektívny podtón (keďže vkus je niečo subjektívne). Nebudem preto medzi ne zaraďovať mnohé iné hodnotiace predikáty či výrazy vo všeobecnosti, ktoré sa opierajú o určité objektívne dané kritériá hodnotenia. Ide o predikáty, ktoré sa používajú v hodnotiacich súdoch napríklad v etike či v práve. Zaujímavé úvahy na túto tému v estetike možno nájsť v [9].

<sup>9</sup> Takéto kurzívou písané výrazy začínajúce slovom „že“ sú menami propozícií.

Ďalší dôvod spočíva v tom, že v štandardných prípadoch je indexickosť „dedičná“ vlastnosť. To znamená, že ak výraz *v* je indexický, bude taký akýkoľvek výraz „...*v*...“, ktorý obsahuje *v* ako svoju časť. Lenže také čosi pri predikátoch vkusu neplatí. Ak *A* vysloví vetu

(6) *Pénélope* je nudná pre *A*

a tú istú vetu vysloví aj *B*, obidvaja vyjadria tú istú propozíciu, že *Pénélope* je nudná pre *A*. Ak túto vetu vysloví *B*, jeho vlastné hodnotenie *Pénélope* je irelevantné, keďže jej pravdivostná hodnota závisí len od toho, ako *Pénélope* hodnotí *A*.

V prípade ostatných predikátov vkusu je postup analogický: Stačí do vety explicitne doplniť relativizujúci faktor, vzhľadom na ktorý sa má predikát aplikovať na predmet, udalosť alebo čin, a dostaneme vetu, ktorá nebude závislá od kontextu použitia. Predikáty vkusu potom nemôžu vystupovať ako indexické výrazy, keďže žiadne doplnenie relativizujúcich faktorov do vety ju neumožní zmeniť na kontextovo necitlivú (neindexickú) vetu.<sup>10</sup>

Záver tejto úvahy by sme však mohli zmierniť rozlíšením rôznych predikátov zodpovedajúcich slovu „nudný“. Máme unárny predikát „... je nudný“ a binárny predikát „... je nudný pre...“. Je zrejmé, že ak napríklad do (1) doplníme výraz „pre *A*“, a dostaneme tak (6), tak zároveň musíme aj unárny predikát „... je nudný“ nahradiť binárnym predikátom „... je nudný pre...“. Nová veta musí obsahovať relativizujúci faktor, takže veta s binárnym predikátom „... je nudný pre...“ nebude kontextovo citlivá (indexická), no to nemožno zovšeobecniť tak, že aj vety s unárnym predikátom „... je nudný“ budú kontextovo necitlivé (neindexické).

Treba síce uznať, že úvahy o binárnom predikáte „... je nudný pre...“ nemožno automaticky aplikovať aj na unárny predikát „... je nudný“, no to neznamená, že unárny predikát by mohol byť indexickým výrazom. Stále totiž platí prvý dôvod, ktorý som uviedol: Ak jeden hovorca použije vetu (1) a druhý hovorca vetu (3), dostanú sa do reálneho komunikačného konfliktu, čo by nebolo možné, keby vety (1) a (3) boli indexické (vd'aka indexickosti výrazu „nudný“).<sup>11</sup>

**3. Minimálny indexikalizmus.** Pri formulácii sémantiky predikátov vkusu a výrokov, ktoré ich obsahujú, využijem koncepciu, ktorú nazývam *minimálny indexikalizmus* (MI). Rozpracoval som ju v knihe [13], no neaplikoval som ju na predikáty vkusu. Na tomto mieste nebudem MI podrobnejšie opisovať, ale uvediem len základné veci.

MI má vysvetliť rozšírený jav, podľa ktorého je možné, že použitím chudobnejšieho výrazu vyjadríme bohatší obsah, pričom nemusíme tento bohatší obsah stotožňovať s gri-

<sup>10</sup> Nanajvýš sa môže stať, že indexický výraz bude vystupovať ako anaforický výraz; to by sa stalo vtedy, keby sa do vety doplnil výraz, ktorý by vystupoval ako antecedentný výraz k danému indexickému výrazu. Lenže ani takto sa indexický výraz nedá zmeniť na neindexický, keďže jeho sémantický obsah bude závisieť od kontextu použitia, ktorý je tentoraz jazykovo reprezentovaný. O anafore pozri ([5]; [6]; [7]).

<sup>11</sup> Podrobnosti o indexických výrazoch sa slovenský čitateľ môže dozvedieť napríklad v sérii statí [8].

ceovským mieneným či implikovaným obsahom: Vysvetľuje, ako výraz *v* možno použiť na vyjadrenie obsahu *o*, no súčasťou *o* sú aj také zložky, ktoré nezodpovedajú žiadnym explicitným zložkám *v*. Empirickým faktom známym z každodenného používania jazyka je to, že podobné javy sa bežne vyskytujú.<sup>12</sup>

Každý jednoduchý výraz jazyka má význam na základe sémantickej konvencie. Tento predpoklad je síce veľmi zjednodušujúci, keďže neberie do úvahy dynamiku jazyka, jeho vývoj a sémantické transformácie, no táto vec nie je podstatná a prakticky od nej nič dôležité v MI nezávisí. Platí princíp kompozicionality, takže význam zloženého výrazu je určený významami jednoduchých výrazov a spôsobom ich syntaktického usporiadania. Takto dostaneme *doslovný význam* výrazu; ten nijako nezávisí od parametrov kontextu použitia. Ak veta neobsahuje *žiadny* kontextovo citlivý výraz, jej doslovným významom je propozícia. Vety obsahujúce indexické alebo iné kontextovo citlivé výrazy nemajú ako doslovný význam propozíciu. Propozíciu veta vyjadrí až vtedy, keď sa fixujú sémantické obsahy všetkých kontextovo citlivých výrazov. Z vrstvy doslovného významu tak prejdeme k vrstve vyjadreného obsahu. Samozrejme, hovorca nemusí svojím použitím vety komunikovať to, čo je totožné s vyjadreným obsahom vety, ale môže komunikovať niečo iné, čo označujem termínom *mienený obsah*, resp. *mienená propozícia*. Mienený obsah možno odvodiť z vyjadreného obsahu štandardnými griceovskými postupmi. Táto vrstva významu však už nie je v kompetencii sémantiky, ale ide o pragmatickú záležitosť. Nie je ani predmetom úvah v tejto stati.

To, čo som načrtol, je pomerne štandardná predstava o význame. MI sa odlišuje od tejto koncepcie tým, že nie všetky syntaktické jednotky – t. j. výrazy, ale aj gramatické jednotky, akou je napríklad slovesný čas – sa vo výrazoch, ktoré používame v komunikácii a ktoré bežne považujeme za vety, *explicitne* vyskytujú. Nemám na mysli len syntaktickú elipsu, keď sa časť vety z jej povrchovej štruktúry odstráni na základe syntaktických procesov, no objaví sa na úrovni logickej formy (LF), ale aj prípady, v ktorých sa ani na úrovni LF neobjavia syntaktické jednotky, vďaka ktorým by výraz bol plnohodnotnou vetou.

Vezmime si príklad. Veta (8) je výsledkom aplikácie určitého syntaktického procesu na kompletnú vetu (7):

- (7) Z Bratislavy do Viedne cestoval autobusom a z Viedne do Milána cestoval lietadlom.
- (8) Z Bratislavy do Viedne cestoval autobusom a z Viedne do Milána lietadlom.

Veta (8) je eliptická, lebo v jej druhej časti je zamlčané sloveso, ktoré sa však znovu objaví na úrovni LF. Na druhej strane (10) nie je eliptickou skratkou vety (9):

- (9) Albert vytiahol kľúče a otvoril nimi dvere.
- (10) Albert vytiahol kľúče a otvoril dvere.

---

<sup>12</sup> Nebudem sa zaoberať otázkou, ako možno empirickú evidenciu získanú na základe používania jazyka využiť pri budovaní sémantickej koncepcie; bližšie o tom píšem v prácach ([11]; [12]).

V (9) sa vyskytuje ternárny predikát „... otvoril... (pomocou)...“, no v (10) len binárny predikát „... otvoril...“. Lenže – a to je kľúčové – za istých predpokladov by sme mali od (10) odlíšiť iný reťazec slov, ktorého grafická a fonetická podoba je totožná s podobou (10), no ide o iný výraz.<sup>13</sup> Rozdiel medzi nimi je na úrovni LF, keďže namiesto predikátu „... otvoril...“ obsahuje predikát „... otvoril... (pomocou)...“, pričom posledné miesto, ktoré je znázornené tromi bodkami, je na úrovni LF obsadené len premennou určitého druhu. (10) by sme mali odlíšiť od (11):

(11) Albert vytiahol kľúče a otvoril<sub>x</sub> dvere,

kde index „x“ naznačuje existenciu premennej na úrovni LF. Na úrovni LF výrazu (11) sa – na rozdiel od elipsy – nevyskytuje výraz, ktorý sa na tretie miesto v predikáte skopíruje z predchádzajúcej časti vety, ale vyskytuje sa tam len premenná, vďaka čomu (11) nie je kompletnou vetou; ide o tzv. *vetný radikál*. Ak sa na základe kontextu použitia fixuje aj hodnota premennej, vyjadreným obsahom vetného radikálu je (vzhľadom na daný kontext použitia) kompletná propozícia, aj keď jeho doslovný význam je neúplný (t. j. je nepropozičný) podobne, ako je to v prípade viet obsahujúcich indexické výrazy.

Rozdiel medzi vetou (10) a vetným radikálom (11) sa prejaví vtedy, keď si uvedomíme, že vyslovením slov „Albert vytiahol kľúče a otvoril dvere“ sa môže vyjadriť propozícia, že *Albert vytiahol kľúče a otvoril nimi dvere*, pričom táto propozícia sa považuje za vyjadrený obsah daných slov (vzhľadom na daný kontext použitia). Spomenutá propozícia nie je griceovskou konverzačnou implikatúrou, teda pragmaticky relevantným obsahom, ale plnohodnotným sémantickým obsahom.<sup>14</sup> Komunikácia bežne funguje takto a MI tento jav vysvetľuje tak, že hovorca nevysloví kompletnú vetu, ale len vetný radikál, ktorý sa úrovni LF obsahuje premenné. Tie nadobúdajú hodnoty fixované parametrami kontextu použitia, a preto použitím vetného radikálu môže hovorca vyjadriť kompletnú propozíciu.

Pravdivostná hodnota propozície sa stanovuje vzhľadom na *testujúcu situáciu*, ktorú tvoria určité parametre, pričom niektoré z nich sú stabilnými, iné variabilnými zložkami. Stabilné zložky sú určené sémantikou vety, resp. vyjadrenou propozíciou, keďže zodpovedajú zložkám propozície. Variabilné zložky sú ďalšie relativizujúce faktory, no nezodpovedajú žiadnym zložkám propozície. Takéto zložky vyjadrenej propozície sa môžu voľne variovať bez toho, aby sa musela meniť propozícia. Ak máme bežnú empirickú propozíciu, variabilnými zložkami testujúcej situácie sú možný svet a čas; ak máme matematickú propozíciu, variabilnou zložkou testujúcej situácie je matematický systém, atď. Samozrejme, variabilnými zložkami testujúcej situácie (najmä v prípade empirických propozícií) môžu byť viaceré parametre. Napríklad keď niekto vyjadří propozíciu, že

---

<sup>13</sup> Cmorejovými slovami, tieto dva reťazce slov majú spoločný semivýraz, no ide o rôzne jazykové výrazy; pozri ([4], 48 – 76). Z určitých dôvodov sa v minimálnom indexikalizme ukázalo ako potrebné doplniť toto rozlíšenie o tzv. štruktúrované semivýrazy; pozri ([13], 144 – 150).

<sup>14</sup> Túto tézu obhajujem v knihe [13], ale pôvodná inšpirácia pochádza od K. Bacha (pozri [1]).

v Bratislave je šesť hodín, musí medzi ne patriť (okrem možného sveta a času použitia) aj časové pásmo. Testujúcu situáciu môžeme modelovať ako usporiadanú  $n$ -tícu parametrov.

Vezmime si teraz propozíciu, že *Albert vytiahol kľúče a otvoril nimi dvere* (= P). Túto propozíciu vyjadruje veta (9), ale možno ju vyjadriť aj použitím vetného radikálu (11), ak sa vzhľadom na kontext použitia fixujú hodnoty voľných premenných. Jej pravdivostné podmienky môžeme (v trochu komplikovanej podobe) vyjadriť takto:

Nech  $S = \langle s_1, \dots, s_7, v_1, \dots, v_n \rangle$  je testujúca situácia, v ktorej  $s_1, \dots, s_7$  sú stabilné zložky a  $v_1, \dots, v_n$  sú variabilné zložky, pričom platí:  $s_1 = \text{Albert}$ ,  $s_2 = \text{exemplifikát vlastnosti byť kľúč}$ ,  $s_3 = \text{exemplifikát vlastnosti byť dvere}$ ,  $s_4 = \text{vzťah vytiahnuť}$ ,  $s_5 = \text{vzťah otvoriť pomocou}$ ,  $s_6 = t_i$ ,  $s_7 = t_j$  (pričom  $t_i < t_0$ ,  $t_j < t_0$ , kde  $t_0$  je prítomný časový okamih vzhľadom na  $k$ ,  $t_i$  a  $t_j$  sú nejaké časové okamihy a  $<$  je relácia *predchádzať*).<sup>15</sup> Propozícia P je pravdivá vzhľadom na  $S$  vtedy a len vtedy, keď  $s_1$  je vo vzťahu  $s_4$  s  $s_2$  a  $s_6$  a  $s_1$  je vo vzťahu  $s_5$  s  $s_3$ ,  $s_2$  a  $s_7$  vzhľadom na  $v_1, \dots, v_n$ .<sup>16</sup>

Variabilné parametre možno voľne variovať, keďže P bude pravdivá napríklad aj v prípade, že Albert dvere kľúčom odomkne (a tak ich otvorí), aj v prípade, že ich kľúčom vypáči (aj to je možný, hoci neštandardný spôsob otvorenia dverí kľúčom).

Podobne môžeme sformulovať pravdivostné podmienky pre propozíciu, že *Albert vytiahol kľúče a otvoril dvere* (= P\*)

Nech  $S = \langle s_1, \dots, s_7, v_1, \dots, v_n \rangle$  je testujúca situácia, v ktorej  $s_1, \dots, s_7$  sú stabilné zložky a  $v_1, \dots, v_n$  sú variabilné zložky, pričom platí:  $s_1 = \text{Albert}$ ,  $s_2 = \text{exemplifikát vlastnosti byť kľúč}$ ,  $s_3 = \text{exemplifikát vlastnosti byť dvere}$ ,  $s_4 = \text{vzťah vytiahnuť}$ ,  $s_5 = \text{vzťah otvoriť}$ ,  $s_6 = t_i$ ,  $s_7 = t_j$  (pričom  $t_i < t_0$ ,  $t_j < t_0$ , kde  $t_0$  je prítomný časový okamih vzhľadom na  $k$ ,  $t_i$  a  $t_j$  sú nejaké časové okamihy a  $<$  je relácia *predchádzať*). Propozícia P\* je pravdivá vzhľadom na  $S$  vtedy a len vtedy, keď  $s_1$  je vo vzťahu  $s_4$  s  $s_2$  a  $s_6$  a  $s_1$  je vo vzťahu  $s_5$  s  $s_3$  a  $s_7$  vzhľadom na  $v_1, \dots, v_n$ .

Medzi variabilné parametre patrí napríklad aj to, či Albert dvere otvoril pomocou kľúčov, alebo nejakou inou. P\* bude pravdivá aj v prípade, že na otvorenie použil kľúče, aj v prípade, že na to použil napríklad len ruku, aj v prípade, že ich otvoril nejakým násilnejším spôsobom.

**4. Aplikácia.** Stručne som naznačil prístup MI k niektorým jazykovým javom. Teraz sa optikou tejto koncepcie pozrieme na predikáty vkusu. Pokúsím sa tak reagovať na komunikačné konflikty z prvej časti.

Vráťme sa k výroku (1). Ak skutočne ide o výrok, tak obsahuje unárny predikát „... je nudná“; keby chcel hovorca vyjadriť relativizovanú propozíciu, že *Pénélope je nudná*

<sup>15</sup> Časové okamihy sa do pravdivostných podmienok dostali preto, lebo sú súčasťou vyjadrenej propozície: Veta, ktorá túto propozíciu vyjadruje, obsahuje slovesá s určitým gramatickým časom.

<sup>16</sup> Vynechal som (a budem tak robiť aj ďalej) explicitnú zmienku o možnom svete a čase, ktoré patria medzi variabilné parametre  $v_1, \dots, v_n$ .

pre  $X$ , kde  $X$  je nejaká osoba, nepoužije výrok (1), ale – povedzme – vysloví slová, ktoré zodpovedajú svojim semivýrazom rovnako vyzerajúcemu vetnému radikálu

(12) *Pénélope* je nudná<sub>x</sub>,

kde dolný index „x“ naznačuje, že v (12) sa vyskytuje binárny predikát, ktorý sa na úrovni LF prejaví tak, že druhé miesto obsadzuje voľná premenná.<sup>17</sup> V takom prípade hovorca vysloví niečo neúplné. Ak z kontextu použitia nie je zrejmý opak, štandardnou hodnotou voľnej premennej je hovorca, ktorý vetný radikál (12) použije. Samozrejme, je možné, že predmetom bude hudobný vkus nejakej tretej osoby, a v takom prípade je možné, že použitím (12) hovorca opisuje postoj tretej osoby k *Pénélope*.

Rozdiel medzi (1) a (12) by mal byť zrejmý: Veta (1) vyjadrí propozíciu, že *Pénélope* je nudná, a to nezávisle od toho, kto, kedy, kde a v akej situácii túto vetu použije.<sup>18</sup> Vetný radikál (12) sám osebe propozíciu nevyjadruje;<sup>19</sup> istú propozíciu vyjadrí len vzhľadom na kontext použitia, z ktorého je zrejmé, akú hodnotu nadobúda premenná, ktorá zaplní druhé miesto pri binárnom predikáte „... je nudná...“. Táto propozícia predstavuje vyjadrený obsah (danej výpovede, resp. výrazu (12), ktorý sa použil vzhľadom na určitý kontext použitia).

Vráťme sa k situácii, ktorú som opísal v prvej časti. Predpokladali sme, že hovorca môže použiť (1) a vyjadriť určitú propozíciu a že iný hovorca môže použiť (2), vyjadriť inú propozíciu, a to bez toho, aby si vzájomne protirečili. MI umožňuje túto situáciu vysvetliť tým, že hovorcovia v skutočnosti nepoužili vety (1), resp. (2), ale slová, ktoré zodpovedajú rovnako vyzerajúcim a znejúcim vetným radikálom: Prvý z nich použil slová zodpovedajúce vetnému radikálu (12) a druhý slová zodpovedajúce vetnému radikálu (13):

(13) *Pénélope* nie je nudná<sub>x</sub>.

Ak prvým hovorcom je A a druhým hovorcom B a ak vo svojich výpovediach opisujú vlastný hudobný vkus, tak A vyjadrí (vzhľadom na svoj kontext) použitím slov zodpove-

---

<sup>17</sup> Premenná, ktorá sa v (12) objavuje ako dolný index, nie je *explicitnou* súčasťou tohto výrazu. Svojou grafickou a fonetickou podobou sa výraz (12) nedá odlíšiť od vety (1).

<sup>18</sup> Nieкто môže namietat' proti tomu, že propozícia, že *Pénélope* je nudná, je skutočne propozíciou. Uvediem k tomu zopár poznámok. Po prvé, uznávam, že nie je propozíciou v tom zmysle, v akom sa o propozíciách hovorí v klasickej intenzionálnej sémantike, teda ako o funkciách z možných svetov do pravdivostných hodnôt. Ide skôr o propozície v tej podobe, v akej sa objavujú v súčasných filozofických koncepciách, podľa ktorých ide o štruktúrované entity tvorené individuami, vlastnosťami, funkciami atď. Takáto koncepcia nemá problémy s uznaním, že *Pénélope* je nudná je propozícia (pozri [3]). Po druhé, od propozície očakávame, že stanoví pravdivostné podmienky. V prípade propozície, že *Pénélope* je nudná, by sa to mohlo zdať problematické, lebo nič nemôže byť nudné v absolútnom zmysle. Ako sa však časom ukáže, ide o propozíciu, ktorej pravdivostná hodnota sa relativizuje nielen vzhľadom na modálny a temporálny parameter, ale aj vzhľadom na ďalšie parametre. To, že propozícia stanovuje pravdivostné podmienky, bude teda platiť aj v prípade našej propozície. Po tretie, musí ísť o propozíciu aj preto, aby sme mohli uznať, že druhý konflikt z prvej časti je legitímny. Jeho podstata totiž spočíva v tom, že sa aktéri v tejto situácii sporia o pravdivostnú hodnotu tejto propozície.

<sup>19</sup> Vyjadruje nanajvyšš to, čo K. Bach nazýva *propozíčný radikál*; pozri [1].



dajúcich radikálov (12) propozíciu, že *Pénélope je nudná pre A*, kým B vyjadri (vzhľadom na svoj kontext) použitím slov zodpovedajúcich radikálov (13) propozíciu, že *Pénélope nie je nudná pre B*. Nejde o vzájomnú negáciu, lebo ak odstránime negáciu z druhej propozície, nedostaneme prvú propozíciu.

Sformulujeme pravdivostné podmienky pre propozície, ktoré sa vyjadria použitím slov zodpovedajúcich radikálov (12) vzhľadom na kontext jeho použitia. Vezmeme si na ilustráciu propozíciu, že *Pénélope je nudná pre A* ( $= Q_A$ ):

Nech  $S = \langle s_1, \dots, s_4, v_1, \dots, v_n \rangle$  je testujúca situácia, v ktorej  $s_1, \dots, s_4$  sú stabilné zložky a  $v_1, \dots, v_n$  sú variabilné zložky, pričom platí:  $s_1 = \textit{Pénélope}$ ,  $s_2 = A$ ,  $s_3 = \textit{vzťah byť nudný pre}$ ,  $s_4 = t$ .<sup>20</sup> Propozícia  $Q_A$  je pravdivá vzhľadom na  $S$  vtedy a len vtedy, keď  $s_1$  je vo vzťahu  $s_3$  s  $s_2$  a  $s_4$  vzhľadom na  $v_1, \dots, v_n$ .

Propozíciu  $Q_A$  možno vyjadriť použitím slov zodpovedajúcich radikálov (12), ak sa určí hodnota voľnej premennej; použitím tých istých slov možno vyjadriť vzhľadom na iné podmienky napríklad propozíciu, že *Pénélope je nudná pre B*. Pravdivostné podmienky pre ňu sú analogické, len objektom  $s_2$  nebude A, ale B. Môžeme to zovšeobecniť na akúkoľvek propozíciu, že *Pénélope je nudná pre  $f(x)$*  ( $= Q_{f(x)}$ ) ktorú možno vyjadriť použitím slov zodpovedajúcich radikálov (12) vzhľadom na kontext použitia, vzhľadom na ktorú funkcia  $f$  priradí hodnotu premennej  $x$  ( $f$  priraduje kontextom použitia aktérov, ktorých hudobný vkus, resp. hudobné hodnotenie je v danom kontexte relevantné):

Nech  $S = \langle s_1, \dots, s_4, v_1, \dots, v_n \rangle$  je testujúca situácia, v ktorej  $s_1, \dots, s_4$  sú stabilné zložky a  $v_1, \dots, v_n$  sú variabilné zložky, pričom platí:  $s_1 = \textit{Pénélope}$ ,  $s_2 = f(x)$ ,  $s_3 = \textit{vzťah byť nudný pre}$ ,  $s_4 = t$ . Propozícia  $Q_{f(x)}$  je pravdivá vzhľadom na  $S$  vtedy a len vtedy, keď  $s_1$  je vo vzťahu  $s_3$  s  $s_2$  a  $s_4$  vzhľadom na  $v_1, \dots, v_n$ .

V prvej časti sme sa stretli aj s inou situáciou: Videli sme, že keď A vysloví (1), môže B reagovať vetou (3), a teda môže vyjadriť obsah, ktorý odporuje tomu, čo vyjadril A. Aby to bolo možné, A nemôže vyjadriť propozíciu, že *Pénélope je nudná pre A*, a B propozíciu, že *Pénélope nie je nudná pre B*. Ak má byť tento konflikt skutočný, nezhody medzi A a B sa musia týkať propozície, že *Pénélope je nudná*, a propozície, že *Pénélope nie je nudná*. Ml má aj na to odpoveď.

Situáciu si trochu zjednodušíme a predpokladáme, že namiesto dvojice propozícií, že *Pénélope je nudná* a že *Pénélope nie je nudná*, o ktorých platí, že prvú z nich považuje za pravdivú A a druhú z nich považuje za pravdivú B, budeme mať len propozíciu, že *Pénélope je nudná*, ktorú bude A považovať za pravdivú a B za nepravdivú. Na podstate konfliktu sa takto nič nezmení. Ide však o konflikt iného druhu ako v prípade bežnej empirickej propozície. Ak napríklad niekto považuje propozíciu, že *vodík je najjednoduchší chemický prvok*, za pravdivú, a niekto iný za nepravdivú, existuje jednoduchá a objektívna metóda, ako rozhodnúť, kto má pravdu. Pravdivostná hodnota tejto propozície nezávisí od

<sup>20</sup> Časový parameter  $t$  predstavuje prítomný čas, keďže v danom vetnom radikáli sa sloveso objavuje v gramatickom prítomnom čase.

toho, kto ju posudzuje. Inými slovami, pravdivostná hodnota tejto propozície je závislá len od hodnôt modálneho a temporálneho parametra – to budú variabilné parametre testujúcej situácie. V prípade propozície, že *Pénélope je nudná*, treba medzi variabilné parametre zaradiť aj kritériá nudnosti, ktoré však sotva budú nezávislé od konkrétnych aktérov.

Aké to má dôsledky? Sformulujme najprv pravdivostné podmienky pre propozíciu, že *Pénélope je nudná* (= Q):

Nech  $S = \langle s_1, \dots, s_3, v_1, \dots, v_n \rangle$  je testujúca situácia, v ktorej  $s_1, \dots, s_3$  sú stabilné zložky a  $v_1, \dots, v_n$  sú variabilné zložky, pričom platí:  $s_1 = \textit{Pénélope}$ ,  $s_2 = \textit{vzťah byť nudný}$ ,<sup>21</sup>  $s_3 = t$ . Propozícia Q je pravdivá vzhľadom na  $S$  vtedy a len vtedy, keď  $s_1$  je vo vzťahu  $s_2$  s  $s_3$  vzhľadom na  $v_1, \dots, v_n$ .

Medzi  $v_1, \dots, v_n$  patrí aj to, čo možno označiť ako „kritérium nudnosti“. Bez nároku na vyčerpávajúcu definíciu možno povedať, že kritériom nudnosti (pre niekoho) je vlastnosť  $V$ , pre ktorú platí, že ak ju má (ľubovoľná) entita  $E$  (pričom  $E$  môže byť udalosť, čin a podobne), tak  $E$  je nudná (pre dané individuum). Keď hovoríme o hudobných dielach,  $V$  môže byť *monotónnosť*, *zdlhavosť*, *absencia dramatickosti* atď. Lenže to, aká vlastnosť má vystupovať ako kritérium nudnosti, závisí od konkrétneho aktéra. Spomedzi variabilných parametrov  $v_1, \dots, v_n$  si preto dovoľím vybrať jeden z nich, povedzme  $v_n$ , ktorý bude zastupovať kritérium nudnosti, a ostatné parametre  $v_1, \dots, v_m$  nebudem osobitne konkretizovať. Parameter  $v_n$  môžeme špecifikovať takto: Ide o hodnotu určitej funkcie  $g$ , ktorá priradzuje aktérovi  $x$  kontextu použitia vlastnosť vymedzujúcu nudnosť pre tohto aktéra, t. j.  $v_n = g(x)$ . Ak aktérom je A, tak  $v_n = g(A)$ ; ak je ním B, tak  $v_n = g(B)$ .<sup>22</sup> Pravdivostné podmienky teda môžeme formulovať aj takto:

Nech  $S = \langle s_1, \dots, s_3, v_1, \dots, v_m, g(x) \rangle$  je testujúca situácia, v ktorej  $s_1, \dots, s_3$  sú stabilné zložky a  $v_1, \dots, v_m$  sú variabilné zložky, pričom platí:  $s_1 = \textit{Pénélope}$ ,  $s_2 = \textit{vzťah byť nudný}$ ,  $s_3 = t$ . Propozícia Q je pravdivá vzhľadom na  $S$  vtedy a len vtedy, keď  $s_1$  je vo vzťahu  $s_2$  s  $s_3$  vzhľadom na  $g(x), v_1, \dots, v_m$ .<sup>23</sup>

Presnejšie možno povedať, že ide o *schému* pravdivostných podmienok, lebo  $x$  je premenná, ktorá musí najprv nadobudnúť hodnotu, aby sme dostali pravdivostné podmienky v pravom zmysle. To však nič nemení na skutočnosti, že v hre je jedna a tá istá propozícia Q, no jej pravdivostné podmienky sa líšia podľa toho, kto je relevantným aktérom kontextu použitia.

<sup>21</sup> Ide o vzťah, hoci to nie je vzťah porovnateľný s predchádzajúcimi prípadmi, keď jedným argumentom bolo hudobné dielo, druhým aktér, ktorého kritériá nudnosti sú relevantné, a tretím čas. V tomto prípade ide o vzťah medzi hudobným dielom a časom.

<sup>22</sup> Dodávam, že aktérom nemusí byť nevyhnutne hovorca, ale ak je predmetom hudobný vkus tretej osoby, môže byť aktérom táto tretia osoba.

<sup>23</sup> Rozdiel medzi pravdivostnými podmienkami Q a  $Q_{f(x)}$  je v tom, že kým v prípade  $Q_{f(x)}$  je jej súčasťou aj hodnota  $x$  v danom kontexte použitia (a vďaka tomu sa stáva súčasťou stabilných parametrov testujúcej situácie), v prípade Q je hodnota premennej len súčasťou variabilných zložiek testujúcej situácie bez toho, aby vstupovala do vyjadrenej propozície.

Z tejto úvahy vyplýva, že legitímny konflikt medzi A a B v otázke pravdivostnej hodnoty Q vzniká preto, že jeden – ten kľúčový – z variabilných parametrov nadobúda inú hodnotu pre A a inú pre B, keďže  $g(A) \neq g(B)$ . Naopak, konflikt tohto druhu by medzi nimi nevznikol, keby platilo, že  $g(A) = g(B)$ .

V záujme porovnania tohto konfliktu s iným druhom konfliktu sa vráťme k propozícii, že *vodík je najjednoduchší chemický prvok*. Ak ju A považuje za pravdivú a B za nepravdivú, tak konflikt nie je v tom, že by uplatňovali rôzne kritériá na posúdenie toho, či chemický prvok je, alebo nie je najjednoduchší, ale v tom, že B – na rozdiel od A – nevie to isté kritérium adekvátne aplikovať. V tomto konflikte ho A takpovediac „naučí“ správne aplikovať dané kritérium. Rozdiel je teda jasný: V predchádzajúcom prípade sme mali konflikt medzi kritériami, teraz máme konflikt v aplikácii (tých istých) kritérií.

Zdá sa však, že podobný konflikt, ktorý vznikol v súvislosti s pravdivosťou propozície, že *vodík je najjednoduchší chemický prvok*, sa môže objaviť aj v súvislosti s Q. Môže sa totiž stať, že A aj B sa zhodnú na kritériách nudnosti, a teda bude platiť, že  $g(A) = g(B)$ . Konflikt potom spočíva v tom, že jeden z nich aplikuje tieto kritériá inak ako druhý. Ak napríklad kritériom nudnosti je pre obidvoch monotónnosť, jeden z nich nemusí *Pénélope* vnímať ako monotónnu operu, kým druhý ju tak vnímať bude. Výsledkom konfliktu môže potom byť napríklad to, že jedna zo strán – tá, ktorá *Pénélope* nepovažovala za nudnú – si uvedomí, že skutočne ide o monotónnu operu, a teda bude to isté kritérium nudnosti aplikovať na tú istú propozíciu s iným výsledkom. Alternatívne sa môže stať, že tá strana, ktorá *Pénélope* považovala za nudnú operu, si uvedomí, že jej nemožno pripísať monotónnosť, a teda opäť bude to isté kritérium nudnosti aplikovať na tú istú propozíciu s iným výsledkom. V tomto prípade však ide o okrajový druh konfliktu, keďže obidvaja aktéri majú rovnaký (alebo aspoň veľmi podobný) hudobný vkus.

**5. Záver.** Ukázal som, že MI dokáže v prípade výrazov obsahujúcich predikáty vkusu objasniť dva jazykové javy, ktoré sú na prvý pohľad nezlučiteľné. Prvý jav spočíva v tom, že ak jeden hovorca povie „*Pénélope* je nudná“ a druhý hovorca povie „*Pénélope* nie je nudná“, nepovedia nič, čo by sa vzájomne vylučovalo. Druhý jav spočíva v tom, že ak jeden hovorca povie „*Pénélope* je nudná“ a druhý kontruje „(Mýliš sa), *Pénélope* nie je nudná“, druhý z nich naozaj poprie to, čo vyjadril prvý z nich.

Vysvetlenie prvého prípadu, ktoré ponúka MI, spočíva v tom, že jeden hovorca vyjadří propozíciu odlišnú od propozície druhého hovorcu (pričom rozdiel nie je len v tom, že v druhej propozícii sa prejavuje zápor), keďže slová „*Pénélope* je nudná“ a „*Pénélope* nie je nudná“ v skutočnosti zodpovedajú len vetným radikálom, a teda do vyjadrených propozícií budú vstupovať aj zložky, ktoré nekorešpondujú s explicitnými zložkami týchto výrazov. V prvom prípade sa vyjadří propozícia, že *Pénélope* je nudná pre X, a v druhom prípade zase propozícia, že *Pénélope* nie je nudná pre Y, pričom  $X \neq Y$ . Vysvetlenie druhého prípadu zase vychádza z toho, že používatelia jazyka sa sporia o to, či tá istá propozícia, že *Pénélope* je nudná, je pravdivá, resp. nepravdivá, pričom na posúdenie jej pravdivostnej hodnoty používajú rôzne kritériá nudnosti. Kritériá nudnosti sú v tomto prípade jedným z variabilných parametrov testujúcej situácie. Obidva jazykové

javy môžu vedľa seba koexistovať bez toho, aby vznikalo podozrenie, že jazyk, resp. jeho sémantika je v nejakom zmysle defektná. Nejde totiž o javy, ktoré by si nejako protirečili. Tento výsledok hovorí v prospech MI.<sup>24</sup>

#### LITERATÚRA

- [1] BACH, K.: Conversational Implicature. In: *Mind and Language*, 9, 1994, č. 2, pp. 124 – 162.
- [2] CAPPELEN, H. – HAWTHORNE, J.: *Relativism and Monadic Truth*. Oxford: Oxford University Press 2010.
- [3] CAPPELEN, H. – LEPORE, E.: *Insensitive Semantics: A Defense of Semantic Minimalism and Speech Act Pluralism*. Oxford: Blackwell Publishing 2005.
- [4] CMOREJ, P.: *Analytické filozofické skúmania*. Bratislava: Filozofický ústav SAV 2009.
- [5] CORAZZA, E.: *Reflecting the Mind. Indexicality and Quasi-Indexicality*. Oxford: Clarendon Press 2004.
- [6] GAHÉR, F.: Anafora a pojmové postoje. In: Gáliková, S. (ed.): *Filozofia Ludwiga Wittgensteina*. Bratislava: Filozofický ústav SAV 2002, s. 130 – 155.
- [7] KOSTEREC, M.: Anafora ako premenná? In: *Filozofia*, 67, 2012, č. 3, s. 221 – 229.
- [8] NIEDERLE, R.: Indexické výrazy I. – III. In: *Organon F*, 9, 2002, č. 1, s. 1 – 45; č. 2, s. 121 – 156; č. 3, s. 239 – 271.
- [9] NIEDERLE, R.: *Pojmy estetiky: analytický prístup*. Brno: Masarykova univerzita 2010.
- [10] PARSONS, T.: Some Problems Concerning the Logic of Grammatical Modifiers. In: *Synthese*, 21, 1970, pp. 320 – 334.
- [11] ZOUHAR, M.: Od používateľov jazyka k sémantike. In: *Filozofia*, 64, 2009, č. 4, s. 297 – 311.
- [12] ZOUHAR, M.: *Medzi sémantikou a epistemológiou jazyka*. Bratislava: aleph 2010.
- [13] ZOUHAR, M.: *Význam v kontexte*. Bratislava: aleph 2011.

---

Táto stať vznikla na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v rámci grantu VEGA č. 1/0046/11 *Sémantické modely, ich explanačná sila a aplikácia*.

---

Marián Zouhar  
Katedra logiky a metodológie vied FiF UK  
Šafárikovo nám. 6  
814 99 Bratislava 1  
SR  
e-mail: marian.zouhar@gmail.com

---

<sup>24</sup> Ďakujem Pavlovi Cmorejovi za podnetné pripomienky a poznámky k predchádzajúcej verzii state.